

STĀVOKLIS LATGALES LAUKOS AGRĀRĀS REFORMAS SĀKUMPOSMĀ (1920–1922)

Raksta mērķis – noskaidrot faktoru kopumu, kas sarežģīja un apgrūtināja agrārās reformas sākumu Latgalē. Rakstā atspoguļots sarežģītais stāvoklis Latgales laukos, uzsākot agrāro reformu 20. gadsimta 20. gadu sākumā. Sagatavojot un realizējot agrāro reformu Latgalē, bija jāņem vērā vēsturiskais „mantojums” no Latgales atrašanās Polijas–Lietuvas valsts un Krievijas impērijas sastāvā: sādžu šņoru saimniekošanas sistēma, vispārējs zemes trūkums, vāji izglītots un konservatīvs zemkopja tips. Stāvokli zemes piešķiršanā sarežģīja arī neskaidrā īpašumu piederība, kā arī īpašuma dokumentu trūkums.

THE SITUATION IN THE LATGALIAN COUNTRYSIDE AT THE BEGINNING OF THE AGRARIAN REFORM IN THE 1920s

During the first independence of the Latvian Republic, the radical agrarian reform between 1920 and 1937 was the most important attempt to solve the agrarian problem. At the core of the reform was the nationalization of the estates, the buildings, the interior inventory and the cattle, and the distribution of the land which had become property of the National Land Fund (NLF) among landless peasants and small farmers.

The objective of the paper is to identify the different factors that cumbered the beginning of the agrarian reform in Latgale and made it more complicated.

In Latgale there was a big problem to abandon the system of land management under collective responsibility, which slowed down the personal initiative of the farmers and therefore constrained the introduction of more progressive methods of land cultivation and management. In Latgale, as a long-term administrative part of the guberniya of Vitebsk, archaic methods of management similar to those in Russia prevailed. After the formation of the Latvian state, when the region of Latgale joined the better developed regions of Vidzeme, Kurzeme and Zemgale, the agrarian underdevelopment of Latgale became particularly obvious. Therefore, eliminating this gap in the agrarian development became one of the most important tasks on the way to an economically and politically stable state. Although the Latvian law on the Agrarian reform was meant to apply to the whole territory of Latvia, the agrarian reform in Latgale needed to react to peculiarities that demanded additional measures.

While preparing and implementing the agrarian reform in Latgale, it was necessary to consider the historical „heritage” from the times when Latgale was part of the Polish-Lithuanian state and the Russian Empire:

- *A non-efficient system of management which was based on rural management expertise;*

- *An artificially created shortage of land among the Latgalian, i.e. Catholic farmers, since there were restrictions for them in land purchasing;*
- *Poorly educated and conservative farmers.*

Since 1917, the situation of the Latgalian farmers became worse because of unlawful activities by different armies such as the requisition of cattle and looting.

Because of the continuing existence of the Soviet regime until January, 1920, the registration of landless peasants and the land assignment started later in Latgale than in other regions.

When the land assignment in Latgale started, at first the data that the land surveyors and regional managers of the National Land Fund had gathered on site had to be processed. The precise area under the administration of the National Land Fund was not known, nor was the area of the land which was used for agricultural purposes. There were no maps of the major part of the estate and village lands in Latgale. As long as Latgale used to be the part of the Guberniya of Vitebsk, there was no data about Latgale. Many archives of the agrarian commission were destroyed by the communists in 1919, and during World War I parts of them had already been taken to Russia.

There was no organized land register in Latgale. From a legal point of view, the land was registered under the name of one owner, but in reality many heirs often cultivated the land together. In addition, there were some legally registered shared land properties in Latgale.

There were not many landless peasants in Latgale, but there were indeed many small farmers who had obtained the right to acquire additional land. The quantity of the land of the National Fund in Latgale did not correspond to the large number of land claims. In Latgale, about 60% of the small farmers had a right to claim land.

Since the procedure of land assignment was therefore much more difficult in Latgale than in other Latvian regions, the special instruction № 25 was drafted for Latgale in addition to the law on the agrarian reform. This instruction regulated the principles of land assignment from the National Fund in the region. The instruction provided for greater privileges for land claims put forward by locals.

Although there were a lot of difficulties and problems during the preparation of the agrarian reform and the land assignment in Latgale, it finally proved to be a great achievement for the solution of the agrarian problems in Latvia in general.

Ievads

Latvijas Republikas pirmās neatkarības laikā svarīgākais pasākums agrārā jautājuma risināšanā bija radikāla agrārā reforma (1920–1937). Latvijas agrārās reformas būtība bija muižu zemju, ēku, inventāra un lopu atsavināšana un zemes, ko ieskaitīja Valsts zemes fondā (VZF), sadale¹ bezzemniekiem un sīkzemniekiem.

Reformas nepieciešamību diktēja tālaika sociālpolitiskā un arī ekonomiskā situācija. 1920. gada janvārī ar Latgales atbrīvošanu no lieliniekiem jaunajai Latvijas valstij bija steidzami jānostiprina politiskā un saimnieciskā neatkarība, ko kara izpostītājā valstī nebija viegli izdarīt. Valstij bija jālikvidē vai vismaz jāvājina cēloņi, kas izsauca sociālo neapmierinātību un revolucionāro noskaņojumu lauku un zināmā mērā arī pilsētu iedzīvotāju vidū. Valsts bija izveidota, bet tās pamatiedzīvotāji – latvieši vēl nebija tās saimnieki. Tāpēc bija jānostiprina tautā vismaz pārlicēība, ka tik tiešām ir notikusi tautas atbrīvošana no

¹ Zemi iedalīja par simbolisku samaksu – vidēji 10–20 lati par 1 hektāru. Šī cena bija 20–27 reizes zemāka kā reālā zemes tirgus cena. Piešķirtā zeme bija jāzāpērk 41 gada laikā.

svešzemju kundzības politiskā un saimnieciskā jomā, ka tauta tiešām ir savas valsts un zemes saimiece. Taču lielie zemes īpašumi, gandrīz puse – 48% (Latgalē pat 54%), atradās vācu, poļu, krievu, apmēram 1300 muižnieku dzimtu rokās, bet zemnieku zemes veidoja tikai 39% no visiem zemju īpašumiem.²

Arī demogrāfiskā situācija Latvijas laukos prasīja spert radikālus soļus agrāro lietu kārtošanā, jo līdz ar Pirmajā pasaules kara laikā sagrautās rūpniecības (faktiski lielo rūpniecības uzņēmumu evakuāciju uz Krieviju), strauji pieauga lauksaimniecībā nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars. Ja pirms Pirmā pasaules kara Latvijā lauksaimniecībā bija nodarbināti apmēram puse iedzīvotāju, tad 20. gadu sākumā viņi veidoja apmēram 80% (Latgalē – pat 85%) no visiem iedzīvotājiem.³ Minēto problēmu risināšanu varēja veikt ar radikāliem pārkārtojumiem agrārajā jomā, veicot agrāro reformu, vienlaikus likvidējot muižnieku zemes īpašumus.

Šīs problēmas bija raksturīgas visai Latvijai, bet konkrētā raksta mērķis – noskaidrot faktoru kopumu, kas sarežģīja un apgrūtināja agrārās reformas sākumu Latgalē, jo Latgalē bija daudz citu specifisku faktoru, kas kavēja šīs reformas iedibināšanu: likvidēt šeit izveidojušos sādžu šņoru zemju saimniekošanas sistēmu ar kolektīvo atbildību, kas bremsēja zemnieku personisko iniciatīvu, līdz ar to kavēja pāriešanu uz progresīvākām zemes apstrādāšanas un saimniekošanas metodēm. Esot Vitebskas guberņas sastāvā, Latgalē valdīja arhaiskas saimniekošanas metodes⁴, līdzīgas kā Krievijā. Bet pēc Latvijas valsts izveidošanās, kad Latgales novads tika pievienots saimnieciski vairāk attīstītākajiem Vidzemes, Kurzemes un Zemgales novadiem, Latgales agrārā atpalicība kļuva īpaši saredzama. Tādējādi Latgales agrārās atpalicības pārvarēšana bija viens no svarīgākajiem pasākumiem ceļā uz saimnieciski un politiski stabilu valsti. Lai gan Latvijā *Agrārās reformas likumu* attiecināja uz visu teritoriju, tomēr Latgalē agrārajai reformai bija savas īpatnības, kas prasīja papildus pasākumu veikšanu:

- Latgalē agrārā iekārta vairāk līdzinājās Krievijas (dominējošā sādžu sistēma), nekā Vidzemes un Kurzemes agrārajai iekārtai, kur pastāvēja viensētu saimniecības;
- Latgalē bija zemes trūkums;
- Latgalē bija maz bezzemnieku, toties ļoti daudz sīkzemnieku, kuriem piederēja pārāk mazas saimniecības, lai apgādātu ģimeni ar iztikas līdzekļiem.

² *Latviešu konversācijas vārdnīca*: 1. sēj. Rīga: A. Gulbja grāmatu apg., 1927., 1928. 98. sl.

³ Mednis, A. *Agrarais jautājums un zemes reformas Latvijā*. Rīga: Latvju kultūra, 1924. 67. lpp.

⁴ Runa ir ne tikai par sadrumstaloto sādžu šņoru zemi, bet arī par Latgalē dominējošo trīslauku sistēmu. Katra saimnieka zeme bija sadalīta trīs daļās: ziemāji, vasarāji un papuve. Tādējādi nebija atsevišķa lauka saņņaugiem. Pārējos Latvijas novados bija izplatīta četrlauku, pieclauku un sešlauku sistēma.

Vēsturiski izveidojušās agrārās īpatnības

Uzsākot un realizējot agrāro reformu Latgalē, bija jāņem vērā te vēsturiski izveidojušās īpatnības. Administratīvi Latgale no pārējās Latvijas tika nošķirta poļu–zviedru kara rezultātā (1600–1629), kad pēc Altmarkas pamiera noslēgšanas tā palika Polijas–Lietuvas valsts atkarībā. Varšavas seimā 1667. gadā izskatīja jautājumu par Latgales (Inflantijas) piederību Polijai vai Lietuvai. Šo jautājumu atrisināja tā, ka Latgali atzina par abu valstu kopējo īpašumu.⁵ Muižniecība Latgalē veidojās pamatā no bijušajām Livonijas ordeņa amatpersonām un Polijas–Lietuvas dižciltīgajiem. Ja 17. gadsimtā Latgalē bija satopami protestantiski muižnieki, tad 18. gadsimtā polonizācijas un rekatolizācijas rezultātā, te visa muižniecība jau bija poliska un katoliska. Latgales vēstures pētnieks Tadeušs Puisāns rakstīja, ka tikai muižnieku uzvārdi vēlākajām paaudzēm liecināja par viņu patieso izcelsmi: Manteifeļi, Borhi, Plāteri, Hilzeni u.c.⁶ Latgale bija sadalīta starp 60 muižnieku dzimtām. Saskaņā ar Sigismunda II Augusta privilēģijām visas zemes, kas nebija valsts (karaļa) īpašumā, bija muižnieku īpašums.⁷ Latgalē bija spēkā *Lietuvas statuts* – Lietuvas dižkunigaitijas likumu kopums, ko bija apstiprinājis Polijas karalis. *Statuts* deva Latgales muižniekiem tādas pašas tiesības pār zemniekiem kā poļu šļahtiču kārtai, paredzot stingru sodu tiem zemniekiem, kuri nepakļaujas muižniekiem.⁸ Lai gan muižniekiem bija tiesiskā un ekonomiskā vara pār zemniekiem, tomēr *Lietuvas statuts* ierobežoja dzimtbūšanu un muižnieku patvaļīgu varu pār zemniekiem.⁹

Poļu valdīšanas laikos, lielā mērā pateicoties jezuītu un dominikāņu mūku aktivitātēm 17. un 18. gadsimtā, Latgalē nostiprinājās katolicisms. 17. gadsimta otrajā pusē te apmetās arī krievi – vecticībnieki, kuri pēc 1654. gada patriarha Nikona ortodoksālās Baznīcas reformēšanas bēga no vajāšanām. Latgales muižniecība šos bēgļus labprāt pieņēma kā dzimtļaudis un nometināja tukšajās, kara laika izkauto, aizbēgušo vai saņemto gūstā vietējo zemnieku sētās.¹⁰ Tā kā uz šejieni tika izsūtītas īpašas dzinēju komandas („pogonščiki”), lai izdzītu vecticībniekus atpakaļ uz Iekškrīvijū, tad daļa no vecticībniekiem apmetās mežos un mūklājos, uzmeklēja tur sausākas vietas dzīvošanai.¹¹

1772. gadā Polijas dalīšanas rezultātā Latgales teritorija tika pievienota Krievijas impērijai un ietilpa Pleskavas, bet no 1802. gada – Vitebskas guberņā. Līdz ar to Latgale bija lielākas administratīvas vienības sastāvdaļa, precīzāk, nomale. Kurzeme un Vidzeme

⁵ *Latviešu konversācijas vārdnīca (LKV)*: 10. sēj. Rīga: A. Gulbja grāmatu apg., 1934. 20171. sl.

⁶ Puisāns, T. *Latgale. Vēsturiskas skices*. Toronto, 1988. 141. lpp.

⁷ Dunsdorfs, E. *Skaistā Latgale. Latgales vēsturiskās kartes*. Melburna: K. Zariņa fonds, 1991. 42. lpp.

⁸ Boruks, A. *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā*. Jelgava: LLU, 2003. 198. lpp.

⁹ Turpat, 323. lpp.

¹⁰ Turpat, 199. lpp.

¹¹ Svenne, O. *Vecā un Jaunā Latgale un viņas īpatnības*. Rīga: Progress, 1923. 10. lpp.

pastāvēja kā atsevišķas guberņas ar speciālām Baltijas provinču tiesībām, bet Latgalē valdīja Krievijas likumi. Daudzi Krievijas valdības likumi un rīkojumi, kas bija izdoti Vitebskas guberņas zemniekiem, tika attiecināti arī uz Latgales zemniekiem.¹² Krievijas impērija nāca ar jaunu administratīvu iekārtu, pārvaldes aparātu un ierēdņiem, krievu muižniekiem. Zemnieku tiesiskais stāvoklis pasliktinājās, jo *Lietuvas statuts* zaudēja spēku, bet carienes Katrīnas II valdīšanas laikā dzimtbūšana sasniedza savu augstāko pakāpi un Krievijas muižniecība nereti zemniekus uzlūkoja kā savus vergus. Tā kā Latgalē agrārie apstākļi sāka pielīdzināties Iekškrīevijas apstākļiem, tad te ieviesās prakse pārdot zemniekus bez zemes, gruntsnomu aizstāja ar kļaušām, kas vairs nebija normētas. Turklāt poļu šļahtieči praktizēja to, ka muižas ar visiem zemniekiem ieķīlāja kreditoriem. Kreditoram līdz parāda atmaksai bija noteikšana pār zemniekiem un muižas ienākumiem. Tā kā kreditoriem bija īslaicīgas ekonomiskas intereses, tad viņi paaugstināja nodevas un kļaušas un neieguldīja līdzekļus muižas saimniecības nostiprināšanai.¹³

Pēc pirmās nesekmīgās poļu sacelšanās (1830–1831) pret Krievijas kundzību, cars Nikolajs I mēģināja sagraut poļu šļahtieču ekonomisko varu. Lai noskaņotu arī zemniekus pret poļu muižniecību, Krievijas varas iestādes nedaudz uzlaboja Latgales zemnieku stāvokli: muižnieki nevarēja atņemt un pievienot muižai to zemi, ko zemnieks bija lietojis vismaz sešus gadus, tika normētas kļaušas un nodevas atkarībā no zemes platības un labuma.¹⁴ Turklāt kolonizācijas nolūkos Latgalē sāka izmitināt iebraucējus no Iekškrīevijas, kuri šeit apmetās uz dzīvi pat veselām sādžām. Latgalē tika sekmēta Krievijas saimniecisko tradīciju izplatīšanās, tāda kā sādžu saimniekošana. Sādžā visas saimniecības ēkas atradās atsevišķi no lauku zemes. Katram zemniekam no kopējās zemes izdalīja atsevišķus zemes gabalus – šņores. Turklāt mantinieku starpā apmaiņas, pārdošanas un dalīšanas rezultātā šņores sadrumstalojās un vairojās. Tādējādi vienam sādžas saimniekam piederēja vidēji 20–80 šņores, kuras bieži bija dažu metru platumā. Bieži viena saimnieka šņores bija izkaisītas visos laukos un gabalos starp cita saimnieka šņorēm.

Pēc 1863.–1864. gada kārtējās poļu sacelšanās, kurā piedalījās arī Latgales poļu muižnieki, cariskās Krievijas valdība sāka vēl vairāk ierobežot poļu muižniekus. 1864. gada gadā tika izdoti virkne rīkojumu un noteikumu, kas aizliedza piedalīties muižu pirkšanā un izsolē poļiem un ebrejiem. Tajā pašā laikā Aleksandrs II izdeva pavēli par atvieglojumu piešķiršanu krievu tautības zemniekiem, kurus nometināja Ziemeļrietumu apgabalā (tajā

¹² Brežgo, B. *Latgolas zemnieki krievu dzimtbūšanas laikos*. Viļaka: J. Cybuļska izd., 1940. 40. lpp.

¹³ Boruks, A. *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā*. 323. lpp.

¹⁴ Turpat, 324. lpp.

ietilpa arī Latgales teritorija), atbrīvojot viņus uz trim gadiem no zemes nomas, naudas nodevām un klaušām.¹⁵

Poļu sacelšanās sekas skāra Latgales katoļticīgos zemniekus, jo par polisku tika uzskatīta arī katoļu Baznīca. Latgales politiķis un sabiedriskais darbinieks Francis Kemps rakstīja, ka, lai iegūtu papildus zemi, katoļticīgam pircējam bija jāpierāda, ka viņš nav cēlies no poļiem. Latgales zemnieks katolis, bet tādi bija visi latgalieši, nedrīkstēja iegūt nekustamo īpašumu bez gubernatora atļaujas. Zemes pirkšanas atļaujas izsniedza reti, pēc sīku un pamatīgu ziņu ievākšanas caur vietējo policiju un žandarmēriju¹⁶, kur noskaidroja, vai zemes pircējs ir politiski uzticams un vai nav propoliski noskaņots.¹⁷ Šo situāciju izmantoja turīgākie Vidzemes zemnieki (protestanti), gan pareizticīgie krievi, it īpaši tie, kuri dzīvoja Latgales pierobežā, lai iegādātos zemi Latgalē.

Tā kā 19. gadsimta 80. gados sākās vispārēja pārkrievošanas politika, tad Latgalē sekmēja krievu zemnieku iepludināšanu. Tādēļ 1882. gadā izveidoja Zemnieku zemes banku. Bankas uzdevums bija palīdzēt zemniekiem iegūt īpašumā zemi, aizdevumus izsniedzot pret ķīlu.¹⁸ Turklāt bankām bija tiesības iepirkt arī muižas, sadalīt tās atsevišķos zemes gabalos un tālāk pārdot zemniekiem. Tādējādi zemes īpašumus Latgalē sāka iegādāties krievu zemnieki, kā arī pilsētnieki – tirgotāji, ierēdņi, ar noteikumu, ja viņi nebija poļi un katoļi.

Iedzīvotāju skaita pieaugums un zemnieku zemes sadrumstalotība starp ģimenes locekļiem Latgales zemnieku stāvokli padarīja ļoti smagu, jo mazās saimniecības nespēja nodrošināt iztiku. No šī stāvokļa zemnieki paši sāka meklēt izeju. Tā izrādījās izceļošana un iešana peļņā. Latgales zemnieku izceļošana uz citiem Krievijas apgabaliem sākās 19. gadsimta 70. gados. Iecienīta bija Pēterburga, kur izceļotāji atrada darbu strauji augošajos rūpniecības uzņēmumos. To sekmēja arī ērtā satiksme, kad 1860. gadā izbūvēja Pēterburgas – Varšavas dzelzceļa līniju, kura šķērsoja arī Latgales teritoriju. Zemnieku aiziešanai no sava pagasta uz pastāvīgu dzīvi citā apgabalā bija vajadzīga vietējo zemnieku piekrišana. Arī jaunajā dzīves vietā bija nepieciešama turienes zemnieku piekrišana. Tāpēc 70. un 80. gados no Latgales uz dažādiem Krievijas apgabaliem izceļoja tikai ap 80 zemnieku ģimenes.¹⁹

1889. gada 13. jūlijā tika izdots likums par izceļošānu. Zemnieku izceļošana (pamatā uz Sibīrijas brīvajām zemēm) bija plānota nelielā apjomā, bet nevis kā masveidīgs pasākums. 1894. gadā Vitebskas guberņas zemnieku vidū izplatījās baumas, ka Sibīrijā ir daudz brīvas zemes. Vēsturnieks Boļeslavs Brežgo rakstīja, ka, lai gan visos pagastos bija izlikti

¹⁵ Brežgo, B. *Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas* (1861–1914). Rīga: LVI, 1954. 67., 68. lpp.

¹⁶ Kemps, F. *Latgales likteņi*. Rīga: Avots, 1991. 76., 86. lpp.

¹⁷ Brežgo, B. *Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas* (1861–1914). 68. lpp.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Turpat, 112. lpp.

paziņojumi, ka patvaļīga izceļošana uz Sibīriju ir aizliegta un pārcēlušies zemnieki tiks atgādāti atpakaļ, zemnieki klusām pārdeva savu mantu un pa vairākām ģimenēm ar atlikušo iedzīvi devās uz tuvējām dzelzceļa stacijām.²⁰ Tikai 1905. gada nemieri piespieda Krievijas varas iestādes mainīt zemnieku pārvietošanas politiku. 1906. gadā 10. martā izdots nolikums paredzēja materiālu pabalstu izceļotājiem un bezmaksas dzelzceļa pārvadājumu pakalpojumus. Valdība sāka organizēt un popularizēt iedzīvotāju izceļošanu. Tā, piemēram, 1907. gadā no Vitebskas guberņas izceļoja apmēram 22 478 cilvēki.²¹ Zemnieku izceļošanas pasākumi tomēr nesamazināja zemes trūkumu Latgalē, jo dzimstība te bija lielāka nekā izceļotāju skaits.

No „krievu laikiem” mantojumā nāca arī latgaliešu zemais izglītības līmenis. Pēc pirmās poļu sacelšanās 1830.–1831. gadā Krievijas vietējās administrācijas iestādēs valdīja uzskats, ka Latgalē ikviens katolis būtībā ir polis un valstij neuzticams. Tādējādi Krievijas varas iestādes Latgalē likvidēja visas katoļu Baznīcai pakļautās skolas, aizliedza katoļu garīdzniekiem mācīt bērnus vai organizēt mācības mājās. Toties organizēja laicīgās skolas, kur mācību priekšmetus pasniedza krievu valodā.²² Pēc otrās poļu sacelšanās, kas notika 1863. gadā, realizējot pārkrievošanas politiku, sekoja aizliegums iespiest Latgalē grāmatas latīņu burtiem (no 1865. gada). Tā dēvētais „drukas aizliegums” bija spēkā 39 gadus – līdz 1904. gadam. Drukas aizlieguma gados Latgalē Krievijas varas iestādes sāka izplatīt grāmatas latviešu valodā, bet krievu burtiem – kirilicā. Tas bija nopietns pārbaudījums latgaliešu valodas un kultūras saglabāšanā.

Latgalē pastāvēja tradīcija, kas prasīja, lai visi katoļu bērni pirms iešanas pie komūnijas²³ prastu lasīt no lūgšanas grāmatas. Jāatzīmē, ka tā pamatā bija tikai šī latgalieša lasīšanas prasme – izlasīt jau zināmas lūgšanas, bet rakstīt un rēķināt prata tikai retais. Latgales katoļu bērniem nebija motivācijas mācīties tālāk, jo viņiem kā katoļiem jebkurš ierēdņa un inteliģenta darbs tika aizliegts.²⁴ Izņēmums bija mācīties par priesteri, kaut arī tam vajadzēja īpašu gubernatora atļauju.

Latgalē izveidojās raibs iedzīvotāju etniskais sastāvs, īpaši jāatzīmē poļu, krievu un ebreju ietekme. Atrodoties Vitebskas guberņā, latgalieši veidoja apmēram 18% no guberņas iedzīvotāju skaita, t. i., bija minoritāte starp citām minoritātēm.²⁵ Kā tika pieminēts iepriekš, krievu tautības pareizticīgie zemnieki Latgalē baudīja lielas privilēģijas. Arī Vidzemes latvieši te bija privilēģētā stāvoklī. Viņi Latgalē varēja ieņemt visus amatus, kādus pieļāva viņu

²⁰ Brežgo, B. *Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas* (1861–1914). 114. lpp.

²¹ Turpat, 115. lpp.

²² Strods, H. *Latvijas Katoļu baznīcas vēsture (1075–1995)*. Rīga: V/u Poligrāfists, 1996. 195., 200. lpp.

²³ *Svētā Komūnija* – viens no septiņiem sakramentiem noteikts katoļu Baznīcas kanonos.

²⁴ Strods, H. *Latvijas katoļu Baznīcas vēsture (1075–1995)*. 299. lpp.

²⁵ Puisāns, T. *Latgale. Vēsturiskas skices*. Toronto, 1988. 47. lpp.

izglītība. F. Kemps rakstīja, ka latgaliešu zemnieku masas šos tautas brāļus gan cienīja, apbrīvoja viņu saimnieciskās spējas un pat tos apskauda.²⁶ To pašu varēja attiecināt arī uz ebrejiem. Aleksandrs I 1805. gada 9. februārī izdeva rīkojumu, ar kuru Rietumu guberņās – Polijā, Lietuvā un Baltkrievijā (līdz ar to arī Latgalē), ebreji dabūja atļauju dzīvot un nodarboties ar lauksaimniecību sādžās un muižās. Ar to cerēja veicināt lauksaimniecības uzplaukumu, jo ebreji ar savu uzņēmību būtu kā pozitīvs piemērs „tumšajiem” zemniekiem. Pedagoģis Oto Svenne rakstīja, ka rezultāts bija citāds, jo ebreji vismazāk domāja par zemes apstrādāšanu, bet „vairāk par bodēm, krogiem, degvīna spiešanu un dažāda veida augļošanu un spekulāciju”.²⁷ Tāpēc pēc 1863. gada poļu sacelšanās sākās ebreju izraidīšana no sādžām.

Latgaliešu mentalitāte veidojās zem pastāvīgas citu tautu virskundzības un iespaida, kuru rokās atradās administratīvā vai ekonomiskā vara vai arī abas kopā. Dzīve starp cittautiešiem, bet, galvenais, administratīvā un ekonomiskā atkarība no viņiem, veidoja mentalitāti, kam raksturīga neticība saviem spēkiem un prasme sadzīvot ar dažādām tautībām. O. Svenne rakstīja, ka Latgales zemniecības „audzinātāji” līdz Latvijas valsts izveidošanai ir bijuši muižnieki, kuri no zemnieka prasīja darbu un padevību, krievu ierēdņi, kas ņēma kukuļus, un visbeidzot ebreji, turēdami aizdevumu un procentu tīklos lielāko daļu no Latgales zemniekiem.²⁸

Citu Latgalē dzīvojošo tautu sociālais un ekonomiskais pārkums lielākajā daļā latgaliešu radīja mazvērtības kompleksu un neticību saviem spēkiem. Tā rezultātā, kā atzīmēja 20. gadsimta 20. gadu saimniecības jautājumu speciālists Aleksandrs Mednis, Latgalē izveidojās tāds zemnieka tips, kurš labklājību gaidīja no laika klimatiskajiem apstākļiem un likteņa labvēlības.²⁹

Tā kā Latgalē bija liela dzimstība, tad te zemnieku vidū izveidojās vispārējs zemes trūkums. Nespēdami nodrošināt iztiku savā saimniecībā, latgalieši devās darba un iztikas meklējumos uz Iekškrīeviju, kā arī, pēc Latvijas valsts izveidošanās, uz Vidzemes un Kurzemes turīgākajām saimniecībām. Zemes daudzums uz katru saimniecību 1920. gadā Latgalē vidēji bija tikai 11 hektāri. 60% no visām saimniecībām te bija sīkzemnieku saimniecības ar vidējo platību 20 pūrvietas (apmēram 7 hektāri).³⁰

²⁶ Kemps, F. *Latgales likteņi*. 134., 135. lpp.

²⁷ Svenne, O. *Vecā un Jaunā Latgale un viņas īpatnības*. 14. lpp.

²⁸ Svenne, O. *Vecā un Jaunā Latgale un viņas īpatnības*. 30. lpp.

²⁹ Mednis, A. *Agrarais jautājums un zemes reformas Latvijā*. Rīga: Latvju kultura, 1924. 90. lpp.

³⁰ Markaus, V. *Agrārās reformas gaita Latvijā (1919-1922)*. Rīga: A. Gulbja apg., 1922. 339. lpp.

Pirmā pasaules kara, brīvības cīņu seku radītās grūtības un zemes piešķiršanas specifika

Veicot agrāro reformu Latgalē, bez iepriekšējā apakšnodaļā minētajām vēsturiskajām Latgales īpatnībām, bija jāņem vērā arī konkrētas grūtības, ko te radīja Pirmā pasaules kara, vācu un lielinieku okupācijas sekas.

1920. gadā Latvijā lauksaimniecības stāvoklis bija ļoti smags. Kara un brīvības cīņu seku rezultātā samazinājās iedzīvotāju skaits no 2,55 miljoniem 1914. gadā līdz 1,60 miljoniem 1920. gadā, t.sk. lauku iedzīvotāju skaits no 1,60 miljoniem līdz 1,22 miljoniem. Bija izveidojusies nelabvēlīga iedzīvotāju sastāva struktūra, jo daudzi darbaspējīgi vīrieši bija krituši karā.

Salīdzinoši ar citiem Latvijas novadiem Latgales lauki Pirmā pasaules kara un Brīvības cīņu laikā bija mazāk cietuši. Latvijā karadarbība norisinājās 499 pagastos, bet no tiem Latgalē 40 pagastos. Kara gados Latvijā bija pilnīgi nopostītas ap 20 000 lauku saimniecību.³¹ Pēc žurnāla „Economists” datiem, Latgalē Brīvības cīņu laikā bija nopostītas 16 084 ēkas, kas veidoja 5,2% no nopostīto ēku kopskaita Latvijā. 44 672 ēkas jeb 4,5% Latgalē bija daļēji nopostītas.³²

Karadarbības rezultātā samazinājās aramzemes platības. 1920. gadā Latvijā veica pirmo tautas skaitīšanu, ievācot ziņas arī par zemes platību. Par Latgali ziņas bija tikai aptuvenas, jo Latgale tikai 1920. gada janvārī tika atbrīvota no lieliniekiem un vēl nebija nokārtots robežas jautājums ar Padomju Krieviju. Tomēr skaitīšanas dati deva vispārēju pārskatu par situāciju laukos. Latgalē aramzemes samazinājums bija 2,5–4 reizes mazāks (apmēram par 60 000 hektāriem)³³ kā citos Latvijas novados, jo te nenotika plaša karadarbība, līdz ar to bija mazāk saraktu tranšeju u.tml.

Toties Latgales laukos bija nelabvēlīga ekonomiskā situācija, ko radīja dažādu armiju klātbūtne, kā arī robežas tuvums ar Padomju Krieviju:

1. Jau kopš 1917. gada Latgalē dažādas armijas veica lopu un labības rekvizīcijas. Smags stāvoklis bija frontes tuvumā, kur lopus rekvizēja „pēc vajadzības”, bet frontes aizmugurē rekvizēto lopu skaits nepārsniedza pusi – 40–50%.³⁴ Periodā no 1917. līdz 1920. gadam Latgalē tika rekvizēti apmēram 35% lopu. Sevišķi smaga situācija bija ar zirgiem, no kuriem labākos atkāpjoties bija paņēmuši līdzīgi lielinieki. Laikraksts „Latgalīts”

³¹ *Latvijas agrārā reforma*. Rīga: Zemkopības min. izd., 1930. 659., 723. lpp.

³² Nopostītās ēkas Latvijā. *Economists*. 1921. Nr.4.

³³ Boruks, A. *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā*. 421. lpp.

³⁴ Skroders, A. Lūpkupības stowuklis Rezeknes apriņķī. *Latgalīts*. 1920. Nr. 14.

rakstīja, ka Latgalē trūka ne tikai zirgu, bet arī vaislas vēršu. Pēc laikraksta aprēķiniem 1920. gada pavasarī Latgalē uz 100 govīm bija tikai 1 bullis.³⁵

Vācu karaspēka okupācijas laikā Latgalē 1918. gadā pārtiku un lopbarību rekvizēja par zemām cenām. Pagastos izveidoja uzskaites komisiju, kas izlēma, cik un ko var rekvizēt no katras saimniecības. Katram zemniekam atstāja apmēram 3 pudī³⁶ labības. Vācu karavīri nereti pārtiku atņēma arī patvaļīgi. Dažviet Latgalē bija izveidojušās pat bruņotas zemnieku partizānu grupas, kuras veica uzbrukumus rekvizīcijas komisijām.³⁷

1918. gada novembrī, vācu armijai atstājot Latgali, to „nomainīja” Sarkanā armija. Atšķirībā no pārējās Latvijas, kur padomju vara pastāvēja apmēram sešus mēnešus, Latgalē komunisti saimniekoja visu 1919. gadu. Pētera Stučkas padomju valdības laikā muižās ar zemes platību virs 300 pūrvietām³⁸ [apmēram 120 hektāri – V.M.] ierīkoja padomju saimniecības, bet mazajās muižās – nomas saimniecības. Individuālo saimniecību īpašniekus pasludināja par valsts rentniekiem un ar viņiem tika noslēgts līgums uz vienu gadu, kas radīja nedrošību par to, vai līgums tiks pagarināts. Padomju varas laikā labības un lopu rekvizīcijas turpinājās. Īpaša kontrole bija zemnieku labības krājumiem. Par labības slēpšanu draudēja represijas, ko veica kara komandantūras. Latgales vēstures pētnieks Josifs Šteimans atzīmē, ka zemniekus piespieda pilsētām piegādāt tādu pārtikas apjomu, kas nebija pa spēkam sīksaimniecību īpašniekiem un rentniekiem.³⁹ Tā kā visvairāk trūka zirgu, tad padomju varas iestādes ieviesa „proporcionālu zirgu sadali” – vienu zirgu uz sešiem hektāriem zemes.

Nelikumīgas labības un lopu rekvizīcijas, tiesa, mazākos apmēros, turpināja arī poļu un igauņu karaspēks, kas palīdzēja Latvijas armijai Latgales atbrīvošanā no lieliniekiem. Poļu karavīri par atsavināto īpašumu bieži atstāja kvītis bez karaspēka daļu nosaukumiem un parakstiem. Nereti tika atņemta arī sēklas labība, arī lopi. Visvairāk no poļu karavīru patvaļas cieta Višķu, Izabelinas, Izvaltas, Krāslavas un Dagdas apkaimes zemnieki.⁴⁰ Daži poļu karavīri izdarīja bruņotu grupu laupīšanas.⁴¹ 1919. gada 1. oktobrī Latgales valsts zemju inspektors ziņoja, ka arī igauņu karaspēks Balvu rajonā patvaļīgi paņēma ražu, aizveda nopļauto sienu un malku no jau valsts pārziņā pārņemtās Balvu muižas. Ziņojumā inspektors lūdza ārlietu ministru „spert attiecīgos soļus”.⁴² Bija gadījumi, kad nelikumīgu pārtikas un

³⁵ Skroders, A. Lūpkupības stowuklis Rezeknes apriņķī. *Latgalīts*. 1920. Nr. 14.

³⁶ *Pudis* – veca smaguma mērvienība. *Viens puds* – 16,3 kilogrami.

³⁷ Klešņiks, V. E. *Ciblas novads* (2. grāmata). Rēzekne: LKCI, 2004. 24. lpp.

³⁸ *Pūrvietā* – veca laukuma mērvienība apm. 0,4 hektāri.

³⁹ Šteimans, J. *Latgale (1914–1920)*. Rēzekne: LKCI, 2005. 39. lpp.

⁴⁰ Jēkabsons, Ē. *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā*. Rīga: LU akad. apgāds, 2007. 113. lpp.

⁴¹ Turpat, 114. lpp.

⁴² Zemkopības Ministrijas Latgales agrārkomisijas protokoli, budžets, sarakstīšanās. LVVA, 1677.f., 21. apr., 340.l. 62.l.

zirgu atņemšanu praktizēja arī Latvijas armija. 1921. gada 14. jūnija Satversmes Sapulces sēdē komisija, kas bija veikusi pārbaudi Latgalē, ziņoja par Latvijas armijas izdarītajām nelikumībām (pamatā laupīšanas un zirgu atņemšana), kuru lietas bija nodotas prokuratūrai.⁴³ Kopumā komisijas rīcībā no Latgales bija 93 sūdzības, t. sk. arī par 1. Latgales partizānu pulka kareivjiem un virsniekiem.⁴⁴

2. Latgales lauku iedzīvotāju stāvokli pasliktināja tas, ka šeit pirmās nepieciešamības preces bija par 50–100% dārgākas nekā pārējā Latvijā. Tā kā robeža ar Padomju Krieviju vēl tikai veidojās, pie robežas aktīvi darbojās spekulanti. No Padomju Krievijas nelegāli iveda linus, vilnu, zvērādas u. c. preces apmaiņā pret cukuru, sērskociņiem un sāli. Galvenais cēlonis dārdzībai nebija preču deficīts, bet gan iespēja negodīgiem tirgotājiem uzkrāt preces veikalu noliktavās un kontrabandas ceļā pārdot uz Padomju Krieviju.⁴⁵ Latgalē bija izveidojušies pat fiktīvi kooperatīvi, kas nodarbojās ar Padomju Krievijā pieprasītu preču: sāls, cukura un petrolejas pārdošanu par spekulatīvām cenām.⁴⁶ Lai novērstu šo preču aizplūšanu uz Padomju Krieviju, no kā vislielāko labumu guva pārpircēji (spekulanti), 1920. gadā tika izdots valdības rīkojums par aizliegumu privātpersonām ievest Latgalē no Vidzemes dzīvus lopus, gaļu – vairāk par 40 mārciņām⁴⁷, sviestu – vairāk par 5 un sāli – vairāk par 10 mārciņām.⁴⁸ Par rīkojuma pārkāpšanu draudēja cietumsods līdz 6 mēnešiem vai naudas sods 10 000 rubļi.⁴⁹

3. Pēc lielnieku padzīšanas 1920. gada janvārī Latgalē izveidojās smaga kriminogēnā situācija, it īpaši pierobežu apgabalos ar Padomju Krieviju. Latgales zemnieki tika aicināti nebūvēt mājas pie lielceļiem, jo tās noziedznieki apdraudēja visvairāk.⁵⁰ Bruņotas bandas, kuru sastāvā lielākā daļa bija pārbēdzēji no Padomju Krievijas, praktizēja dažāda veida laupīšanas. Sevišķi zaga un pat atklāti nolaupīja zirgus. Ciblas novada vēstures pētnieks Edmunds Klešņiks raksta, ka Ludzas apriņķa Eversmuižas pagastā 1920. gada vasarā bija nozagti 10 zirgi.⁵¹ Zirgu zagšanu parasti praktizēja pie baznīcām un pagastu valdēm.

Kopumā jāatzīst, ka 1920. gadā Padomju Krievijas robežas tuvums pasliktināja Latgales zemnieku stāvokli, kas jau bija visai dramatisks pēc daudzo armiju rekvizīcijām. Latgalē bija lauksaimniecisko preču deficīts, tādējādi tās bija daudz dārgākas kā pārējos novados.

⁴³ Latvijas Republikas Satversmes Sapulces stenogrammas (LRSSS). 3. ses., 1195. lpp.

⁴⁴ Turpat, 1194., 1196., 1197. lpp.

⁴⁵ Latgolas apgodošana. *Latgolas Words*. 1920. Nr. 67.

⁴⁶ LRSSS. 2. ses., 1433 lpp.

⁴⁷ *Mārciņa* – veca smaguma mērvienība. Viena mārciņa 0,41 kilograms.

⁴⁸ *Valdības Vēstnesis*. 1920. Nr. 106.

⁴⁹ *Valdības Vēstnesis*. 1920. Nr. 113.

⁵⁰ Solu daleišona. *Latgolas Words*. 1921. Nr. 41.

⁵¹ Klešņiks, V. E. *Ciblas novads* (2. grāmata). 34. lpp.

Uzsākot agrāro reformu Latgalē, bija jāņem vērā arī vairāki apstākļi, kas apgrūtināja zemes piešķiršanu:

1. Latgalē vēlāk kā pārējā Latvijā uzsāka bezzemnieku un sīkzemnieku reģistrāciju un zemes ierīcības darbus. Pārējā Latvijā bezzemnieku reģistrāciju un zemes ierīcību saskaņā ar Pagaidu valdības 1919. gada 3. aprīļa rīkojumu uzsāka 1919. gada pavasarī un vasarā.⁵² Savukārt Latgalē zemes ierīcības darbus uzsāka 1920. gada pavasarī pēc sniega nokušanas, jo lielinieki no šejienes tika padzīti tikai 1920. gada janvārī. Vidzemē un Kurzemē līdz agrārās reformas sākumam bija (kaut ar nelielām neprecizitātēm) zināms bezzemnieku skaits, sociālais, ģimenes un mantiskais stāvoklis.⁵³ Latgalē puslīdz drošas ziņas bija ievāktas tikai par Ludzas apriņķi, kur 1920. gadā no visiem 6684 reģistrētajiem zemes pieprasītājiem bezzemnieku bija maz – 992 jeb 14, 8% no visiem pieprasītājiem.⁵⁴

2. Uzsākot zemes piešķiršanu Latgalē, bija jāsamierinās ar tām ziņām, ko bija savākuši uz vietām mērnieki un valsts zemju rajonu pārziņi. Nebija precīzi zināma Valsts fonda zemju platība, kā arī lauksaimnieciski izmantojamās zemes daudzums. Latgalē nebija plānu arī uz lielāko daļu muižu un sādžu šņu zemēm. Tā kā Latgale agrāk ietilpa Vitebskas guberņā, tad nebija datu tikai par Latgali. Daudzus agrāro komisiju arhīvus bija iznīcinājuši komunisti 1919. gadā, turklāt Pirmā pasaules kara laikā daļa no tiem tika izvesti arī uz Krieviju. Nebija precīzi zināms, cik Latgales zemnieki izgājuši viensētās, cik dzīvo sādžās. Daļai sādžu nebija zemes dokumentu pat pagājušā gadsimta 20. gadu beigās. Tā, piemēram, mērnieks A. Videmanis 1928. gada ziņojumā par Jerzovkas sādžu Ludzas apriņķī norādīja: „Par sādžas zemi nekādu dokumentu un plānu ne pie viena saimnieka nav”.⁵⁵ Tāpēc zemju robežas starp atsevišķiem saimniekiem šajā sādžā noteica pēc 1871. gada plāniem.⁵⁶ Daudzi sādžu saimnieki iesniegumos nevarēja precīzi norādīt zemes dokumentu pazušanas laiku un veidu. Parasti rakstīja: „Dokumenti pazuda caur kara apstākļiem”⁵⁷ u.tml. Tādā veidā vairākus gadus šādu sādžu saimnieku zemes bija reģistrētas uz mutisku ziņojumu pamata.⁵⁸ Savukārt tiem saimniekiem, kuriem bija zemju plāni un dokumenti, tie maz ko varēja līdzēt, jo juridiski saimnieku skaits uz šo zemi parasti bija vairākas reizes mazāks, nekā tas bija praksē. Tā,

⁵² *Sarakstīšanās ar pilsētu un meestu zemes ierīcības komitejam (1920–1922)*. LVVA, 5207.f., 3. apr., 3652. l., 1. l.

⁵³ *Latvijas bessemneeku reģistrācijas rezultāti*. Rīga: Valsts Statistikas pārvalde, 1920. 20., 21. lpp.

⁵⁴ Skujenieks, M. *Latvijas zeme un iedzīvotāji*. Rīga: Valsts statistikas pārvalde, 1922. 336. lpp.

⁵⁵ *Akts par Ludzas apriņķa Pildas pagasta Jerzovkas sādžas zemes sadalīšanu viensētās*. LVVA, 1679.f., 169. apr., 546.l., 19. l.

⁵⁶ Turpat, 32. l.

⁵⁷ *Письменное производство по делу о составлении землеустроительного проекта крестьян собственников Витебской губернии Двинского уезда деревни Авжгуляны (1907–1929)*. LVVA, 1679. f., 170. apr., 5. l., 94. l.

⁵⁸ *Daugavpils apriņķa ZIK akts nr. 243 par Vīpes (Ungurmuižas) pagasta Aparnieku māju sadalīšanu viensētās (1921–1932)*. LVVA, 1679. f., 170. apr., 39.l., 3.l.

piemēram, Ludzas apriņķa Ciblas pagasta Kubulovas sādžā pēc dokumentiem bija reģistrēti 16 saimnieki, bet praksē kopā ar visiem radniekiem viņu skaits sasniedza 41.⁵⁹ Tādējādi nereti gadījumos, ja arī bija saglabājušies vecie zemes ierīcības plāni, tad tos tāpat vajadzēja sastādīt no jauna, jo sādžu saimnieki reāli bija veikuši izmaiņas zemes platībās.⁶⁰

Daudzi zemnieki bija sapirkuši zemes gabalus no 1917. līdz 1920. gadam, taču dokumenti nebija juridiski pareizi noformēti, par darījumu nereti liecināja parastas zīmītes.⁶¹ Turklāt 1920. gadā vēl nebija zināms, kad tiks atgriezti Vitebskas guberņas Zemes ierīcības arhīvi. 1919. gada pavasarī gan tika pārvesta neliela daļa Vitebskas guberņas arhīvu dokumentu – pamatā juridiskie dokumenti un zemju plāni. Uzsākot agrāro reformu, nebija dokumentu no zemnieku un muižnieku agrārbankām un vecākā notāra arhīviem. Tautas skaitīšana bija paredzēta 1920. gada maijā, bet zemes arhīvi no Padomju Krievijas tika atgūti tikai 1923. gadā. 1923. gadā no Maskavas pārvestajos Latgales zemes arhīvos ietilpa 1816 zemes plāni, 91 robežu zīmējums, 66 plānu novilkumi, 1612 zemju robežu grāmatas u. c. dokumenti.⁶²

Runājot par zemes īpašumu piederību Latgalē, bija jāņem vērā arī teritoriālās izmaiņas, jo pēc 1920. gada 11. augusta miera līguma ar Krieviju noslēgšanas Latvijai tika pievienoti daži apgabali Ziemeļaustrumos. Tādējādi Latgales agrākā platība palielinājās par 14,4%.⁶³

3. Agrārā reforma Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē pamatā paredzēja tikai Valsts fonda zemes sadalīšanu bezzemniekiem un sīkzemniekiem, jo zemnieku saimniecības te pamatā jau bija ierīkotas. Latgalē situācija bija daudz sarežģītāka – pilnīgi juridiski un faktiski ierīkotu zemnieku saimniecību te bija ļoti maz. Latgalē dominēja sādžu saimniekošanas iekārta, kur viena saimnieka zeme neatradās vienā gabalā, bet izkaisīta vairākos laukos, pie kam katrā laukā bija vairāki zemes gabali. Sādžu saimnieki pamatā bija sīkzemnieki ar vidējo zemes platību 5–10 hektāri.⁶⁴ Tādējādi agrārās reformas sākumā kā vienu no galvenajiem uzdevumiem Latgalē izvirzīja apgādāt ar Valsts fonda zemi pēc iespējas vairāk sādžu sīksaimniecības, piešķirot piegriezumus gan atsevišķiem no sādžas izdalītiem saimniekiem, gan vēl viensētās nesadalīto sādžu sīkzemniekiem.⁶⁵

⁵⁹ *Ludzas apriņķa Ciblas pagasta Kubulovas sādžas zemes ierīcības projekts (1929–1939)*. LVVA, 1679.f., 169. apr., 731.l., 2.l.

⁶⁰ *Jaunlatgales apriņķa Baltinavas pagasta Kuzņecovas sādžas zemes sadalīšana viensētās (1898–1935)*. LVVA, 1679.f., 171. apr., 463.l., 3.l.

⁶¹ *Latgalīts*. 1921. Nr. 18.

⁶² *Latgolas zemes archiwi pōrwasti*. *Latgalīts*. 1923. Nr. 29.

⁶³ *Latvijas agrārā reforma. Agrārās reformas darbu noslēgums*. Rīga: Zemkopības min. izd., 1938. 631. lpp.

⁶⁴ Turpat, 353. lpp.

⁶⁵ Markaus, V. *Agrārās reformas gaita Latvijā (1919–1922)*. Rīga: A. Gulbja apg., 1922. 339. lpp.

4. Latgalē izplatīta parādība bija servitūtu⁶⁶ tiesības uz muižu zemēm. Tās pamatā izmantoja sādžu zemnieki kā ganīšanas servitūtu tiesības. Tādējādi, pārņemot Valsts zemes fondā muižu zemes un tās sadalot, bija jārēķinās ar zemnieku „likumīgajām” (daudzos gadījumos tam nebija nekāda dokumentāla pamatojuma) ganību tiesībām uz šīm zemēm. Pirms Valsts fonda zemju dalīšanas Latgalē bija jānoskaidro, kuru muižu zemes bija apgrūtinātas ar ganīšanas servitūtu tiesībām un kuru sādžu zemniekiem bija šīs tiesības.⁶⁷

5. Arī jau Krievijas impērijas laikā no sādžām izdalītās 17,2% viensētu nevarēja uzskatīt par pilnīgi ierīkotām, jo lielākajā daļā no tām (¾) zemes platība nepārsniedza 10 hektārus.⁶⁸ Tādējādi lielākā daļa no viensētu īpašniekiem bija sīkzemnieki ar tiesībām uz papildus zemi. Šo viensētu sīksaimniecību izveidē nevar vainot tikai Krievijas varas iestādes, jo viensētu zeme bija nelikumīgi sadrumstalota saimnieka ģimenes locekļu (mantinieku) starpā. Bez tam Latgalē pastāvēja arī juridiski noformēti zemes kopīpašumi. Tā, piemēram, divi brāļi noformēja saimniecību kā savu kopīpašumu. Situācijā, kad viens no brāļiem bija miris, viņa tiesības uz zemi mantoja bērni. Mirušā brāļa bērni varēja arī nedzīvot saimniecībā, bet reālajam zemes apsaimniekotājam bez šo radnieku piekrišanas nebija pilnīgas rīcības brīvības, piemēram, pārdot zemi u.tml. Un zemes apsaimniekotājs nebija arī ieinteresēts atstāt savu saimniecību, jo nebija garantijas, ka uz viņa „darba augļiem” nepretendēs likumīgie mirušā brāļa mantinieki. Tādos gadījumos zemes apsaimniekotāji parasti rakstīja lūgumus par viņu saimniecības izdalīšanu „piespiedu kārtā”.⁶⁹ Bet aprīņķu zemes ierīcības komitejas, pamatojoties uz zemes noformēšanas dokumentiem, tādus lūgumus bija spiestas noraidīt, ja pret to iebilda pārējie zemes mantinieki.⁷⁰

6. Valsts fonda zemju daudzums Latgalē neatbilda lielajam zemju pieprasītāju skaitam. Latgalē ap 60% sīkzemnieku bija tiesīgi pieprasīt zemi. Sādžu zemnieki nereti atstāja savas šņoru zemes, uz kurām īpašuma tiesības tik un tā nebija juridiski noformētas, saviem tuvākajiem radniekiem (parasti brāļiem) un saskaņā ar *Agrārās reformas likuma* 35. pantu stājās zemes pieprasītāju rindās 5. kategorijā – zemes pieprasītāji bez inventāra. Šo zemes pieprasītāju vairākums iesniedza pieprasījumus uz to Valsts fonda zemes vienību, kurā bija vislabākā zeme un kuru piešķīra pirmām kārtām. Zemes ierīcības daļas speciālisti atzina, ka Latgalē tādā veidā katram zemes pieprasītājam bija aprēķins vairākas reizes izmēģināt „savu laimīgo roku” papildus un arī labākas zemes iegūšanā. Tādējādi tika nolemts Latgalē zemes piešķiršanas darbus veikt nevis atsevišķi pēc Valsts zemes fonda vienībām, bet pēc pagastiem.

⁶⁶ Servitūts – tiesība ar zināmiem ierobežojumiem lietot cita īpašumu.

⁶⁷ *Latvijas agrārā reforma*. 353. lpp.

⁶⁸ Turpat, 358. lpp.

⁶⁹ CZIK izejošie raksti. LVVA, 6763.f., 1. apr., 51. l., 154. l.

⁷⁰ Turpat, 163. l.

Visā pagastā vienlaicīgi bija jānoskaidro visi zemes pieprasījumi un Valsts zemes fonda platība, tad jāsaprupē zemes pieprasījumi pēc fonda vienībām un jāveic zemes piešķiršana.⁷¹ Tā kā tas bija sarežģīts uzdevums un prasīja noteiktas zināšanas un pieredzi, pie pagastu zemes ierīcības komitejām vajadzēja piekomandēt tehnisko darbu vadītājus, speciālistus no Centrālās Zemes ierīcības komitejas (CZIK) un apriņķu Zemes ierīcības komitejām.

Secinājumi

Sagatavojot un realizējot agrāro reformu Latgalē, bija jāņem vērā vēsturiskais „mantojums” no Latgales atrašanās Polijas–Lietuvas valsts un Krievijas impērijas sastāvā:

- neefektīva saimniekošanas sistēma, kas izpaudās kā sādžu saimniekošanas veids;
- mākslīgi radīts zemes trūkums latgaliešu zemnieku katoļu vidū, jo viņi bija ierobežoti zemes iepirkšanā;
- vāji izglītots un konservatīvs zemkopja tips.

Kopš 1917. gada Latgales zemnieku stāvokli pasliktināja dažādu armiju nelikumīgās labības un lopu rekvizīcijas, kā arī laupīšanas. Padomju varas ilgās pastāvēšanas dēļ (līdz 1920. gada janvārim) Latgalē vēlāk kā citos novados sākās bezzemnieku reģistrācija un zemes piešķiršanas darbi.

Latgalē, uzsākot zemes piešķiršanu, bija jāapmierinās ar tām ziņām, ko bija savākuši uz vietām mērnieki un valsts zemju rajonu pārziņi. Nebija precīzi zināma Valsts fonda zemju platība, kā arī lauksaimnieciski izmantojamās zemes daudzums. Latgalē nebija plānu arī uz lielāko daļu muižu un sādžu šņoru zemēm. Tā kā Latgale agrāk ietilpa Vitebskas guberņā, tad nebija datu tieši par Latgali. Daudzus agrāro komisiju arhīvus bija iznīcinājuši komunisti 1919. gadā, turklāt Pirmā pasaules kara laikā daļa no tiem tika izvesti arī uz Krieviju.

Latgalē nebija sakārtota zemes īpašumu piederība. Juridiski zeme bija noformēta uz vienu īpašnieku, bet praksē nereti uz zemes saimniekoja vairāki mantinieki. Bez tam Latgalē pastāvēja arī juridiski noformēti zemes kopīpašumi.

Latgalē bija maz bezzemnieku, bet daudz sīkzemnieku ar tiesībām saņemt papildus zemi. Valsts fonda zemju daudzums Latgalē neatbilda lielajam zemju pieprasītāju skaitam: Latgalē ap 60% sīkzemnieku bija tiesīgi pieprasīt zemi.

Tā kā zemes piešķiršana Latgalē bija daudz sarežģītāka nekā citos Latvijas novados, tad blakus *Agrārās reformas likumam* Latgalei tika izstrādāta speciāla instrukcija Nr. 25, kura

⁷¹ Markaus, V. *Agrārās reformas gaita Latvijā (1919–1922)*. Rīga: A. Gulbja apg., 1922. 340. lpp.

reglamentēja Valsts fonda zemju piešķiršanas principus šajā novadā. Instrukcija lielākas priekšrocības paredzēja vietējiem zemes pieprasītājiem.

Lai gan Latgalē, sagatavojot agrāro reformu un uzsākot zemes piešķiršanu, bija daudz grūtību un problēmu, tomēr tas bija liels sasniegums, lai sakārtotu zemes īpašumu piederību valstī kopumā.

AVOTI

- Akts par Ludzas apriņķa Pildas pagasta Jerzovkas sādžas zemes sadalīšanu viensētās.* LVVA, 1679.f., 169. apr., 546.l.
- CZIK izejošie raksti.* LVVA, 6763.f., 1. apr., 51. l.
- Daugavpils apriņķa ZIK akts nr. 243 par Vīpes (Ungurmuīžas) pagasta Aparnieku māju sadalīšanu viensētās (1921–1932).* LVVA, 1679. f., 170. apr., 39.l., 3.l.
- Ekonomists.* 1921. Nr. 4.
- Jaunlatgales apriņķa Baltinavas pagasta Kuzņecovas sādžas zemes sadalīšana viensētās (1898–1935).* LVVA, 1679.f., 171. apr., 463.l., 3.l.
- Latgalīts.* 1920. Nr.12., Nr. 14.
- Latgalīts.* 1921. Nr. 18.
- Latgalīts.* 1923. Nr. 29
- Latgolas Wōrds.* 1920. Nr. 42., Nr. 63., Nr. 67.
- Latgolas Wōrds.* 1921. Nr. 41.
- Latvijas agrārā reforma (1930).* Rīga: Zemkopības min. izdevums.
- Latvijas agrārā reforma. Agrārās reformas darbu noslēgums (1938).* Rīga: Zemkopības min. izdevums.
- Latvijas Republikas Satversmes Sapulces stenogrammas (LRSSS).* 2., 3. sesija.
- Ludzas apriņķa Ciblas pagasta Kubulovas sādžas zemes ierīcības projekts (1929–1939).* LVVA, 1679.f., 169. apr., 731.l.
- Sarakstīšanās ar pilsētu un meestu zemes ierīcības komitejam (1920–1922).* LVVA, 5207.f., 3. apr., 3652. l.
- Latvijas bessemneeku reģistrācijas rezultāti (1920).* Rīga: Valsts Statistikas pārvalde.
- Skujenieks, Marģers (1922). Latvijas zeme un iedzīvotāji.* Rīga: Valsts statistikas pārvalde.
- Zemkopības Ministrijas Latgales agrārkomisijas protokoli, budžets, sarakstīšanās.* LVVA, 1677.f., 21. apr., 340.l.
- Valdības Vēstnesis.* 1920. Nr. 106., Nr. 113.
- Письменное производство по делу о составлении землеустроительного проекта крестьян собственников Витебской губернии Двинского уезда деревни Авжгуляны (1907–1929).* LVVA, 1679. f., 170. apr., 5. l.

LITERATŪRAS SARAKSTS

- Boruks, Arturs (2003). *Zemnieks, zeme un zemkopība Latvijā.* Jelgava: LLU.
- Brežgo, Boļeslavs (1940). *Latgolas zemnieki krīvu dzimtbūšanas laikūs.* Viļaka: J. Cybulska izdevniecība.
- Brežgo, Boļeslavs (1954). *Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas (1861–1914).* Rīga: LVI.
- Bukšs, Miķelis (1976). *Latgaļu atmūda: idejas un ceļņas.* Mīnhene: Latgaļu izdevniecība.
- Bukšs, Miķelis (1954). *Skices un dokumenti nu Latvijas topšonas laikim.* Mīnhene: V. Lōča izdevniecība.
- Dunsdorfs, Edgars (1991). *Skaistā Latgale. Latgales vēsturiskās kartes.* Melburna: K. Zariņa fonds.
- Jēkabsons, Ēriks (2007). *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā.* Rīga: LU akadēmiskais apgāds.
- Kemps, Francis (1991). *Latgales likteņi.* Rīga: Avots.
- Klešņiks, Edmunds (2004). *Ciblas novads (2. grāmata).* Rēzekne: LKC izdevniecība.
- Latviešu konversācijas vārdnīca.* 1. sēj. (1927–1928). Rīga: A.Gulbja apgāds.
- Latviešu konversācijas vārdnīca.* 10. sēj. (1934). Rīga: A.Gulbja apgāds.
- Markaus, V. (1922). *Agrārās reformas gaita Latvijā (1919–1922).* Rīga: A. Gulbja apgāds.
- Mednis, Aleksandrs (1924). *Agrarais jautājums un zemes reformas Latvijā.* Rīga: Latvju kultura.
- Puisāns, Tadeušs (1988). *Latgale. Vēsturiskās skices.* Toronto.
- Strods, Henrihs (1996). *Latvijas Katoļu baznīcas vēsture (1075–1995).* Rīga: V/ū Poligrāfists.
- Svenne, Oto (1923). *Vecā un Jaunā Latgale un viņas īpatnības.* Rīga: Progress.
- Šteimans, Josifs (2005). *Latgale (1914–1920).* Rēzekne: LKC izdevniecība.